

RECENZJE / REVIEWS**KS. WOJCIECH GUZEWICZ****KS. KRZYSZTOF BIELAWNY,
DZIEJE PARAFII W RUTCE-TARTAK,
ELBLĄG 2024, SS. 217**

Ks. Krzysztof Bielawny – to znany w Polsce (i nie tylko) pisarz, teolog (doktor habilitowany), kapłan. W swoim dorobku piśmienniczym ma wiele książek i artykułów naukowych. Wśród nich uwagę zwracają książki związane z Gietrzwałdem, np. *Niepodległość wyszła z Gietrzwałdu* (Olsztyn 2008), *Niezwyciężone sanktuarium maryjne w Gietrzwałdzie* (Olsztyn 2008), *Gietrzwałd – miejsce objawień maryjnych* (Olsztyn 2014) oraz *Utracona niepodległość* (Elbląg–Mojtyny 2023). Punktem stycznym dla owych publikacji są wydarzenia w Gietrzwałdzie w 1877 r. oraz ich konsekwencje. Jest zatem znawcą objawień gietrzwałdzkich, ale także m.in. historii ośrodków duszpasterskich na Warmii i Mazurach (np. opisał dzieje parafii w Bartoszczach, Dźwierzutach, Pieckach, Ukie, Mrągowie, Nawiadach, Korszach, Klonie, Nidzicy itd.)¹.

Jedną z najnowszych jego publikacji jest książka pt. *Dzieje parafii w Rutce-Tartak* (Elbląg 2024, ss. 217). To pozycja, która odbiega nieco od innych dzieł tegoż Autora nie tyle pod względem zainteresowań i tematyki (tutaj także odnaleźć można aspekty historyczne i teologiczne), co pod względem geograficznym. Do tej pory ks. Krzysztof Bielawny koncertował się głównie na dziejach Warmii i Mazur. Tym razem na prośbę kolegi rocznikowego, ks. Mirosława Baranowskiego, podjął się opracowania historii i współczesności parafii, która leży poza kręgiem jego dotychczasowych zainteresowań. Rutka-Tartak, położona na Suwalszczyźnie, wpisuje się bowiem w historię Wielkiego Księstwa Litewskiego, Rzeczypospolitej Oboga Narodów, Rzeczypospolitej Polskiej oraz diecezji wileńskiej, wigierskiej, sejneńskiej czyli augustowskiej, łomżyńskiej i elckiej. Było to dość spore wyzwanie dla Autora. Aby odpowiedzieć na pytanie, czy sprostał temu zadaniu, należy przede wszystkim przeanalizować bazę źródłową oraz zawartość książki. W tym momencie warto jeszcze dodać, iż książka została

KS. WOJCIECH GUZEWICZ – Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie Filia w Elku, ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6759-0856>, e-mail: wojciech.guzewicz@uwm.edu.pl

¹ Pełny spis dzieł ks. prof. Krzysztofa Bielawnego znajduje się na stronach Biblioteki Narodowej w Warszawie.

wydana niezwykle starannie pod względem edytorskim, na dobrym papierze, z bogactwem zdjęć, tabel i wykresów.

Jeśli chodzi o podstawę źródłową, a zwłaszcza archiwa, to Autor wykorzystał zasoby czterech jednostek: Archiwum Parafialnego w Rutce-Tartak (24 teczki), Archiwum Akt Nowych w Warszawie (3 teczki), Archiwum Prywatnego Autora Publikacji (6 biogramów) oraz Archiwum Szkoły w Rutce-Tartak (kronikę), przy czym najobficiej cytował zbiory parafialne, choć nadal nie są one w pełni skatalogowane i uporządkowane. W wykazie archiwów zabrakło jednak co najmniej trzech jednostek, tj. Archiwum Diecezji Elckiej, Archiwum Diecezji Łomżyńskiej oraz Wojewódzkiego Archiwum Państwowego w Białymstoku. W pierwszym z wymienionych zasobów znajdują się m.in. dwa tomy akt parafii w Rutce-Tartak z lat 1925–1992, w których można odnaleźć np. dekret erygujący parafię oraz wiele innych cennych informacji, m.in. imię i nazwisko kościelnego, o którym Autor wspomina na stronie 98 – „Nie znamy jego imienia i nazwiska, mimo że pracował w parafii przez 29 lat”. W tym samym archiwum, ale w dziale Kurii Biskupiej w Elku, znajdują się akta parafii w Rutce-Tartak od 1992 r. Poszerzą i ubogacą one z pewnością naszą wiedzę na temat funkcjonowania parafii w ostatnim trzydziestoleciu. Z kolei archiwum łomżyńskie posiada akta dotyczące przeszłości ziemi i mieszkańców tejże parafii z czasów diecezji sejneńskiej czyli augustowskiej oraz łomżyńskiej (ważne są zwłaszcza sygnatury akt dotyczące parafii Wizajn, Lubowa i Rutki-Tartak, ale nie tylko; można by pokusić się jeszcze o przejrzenie np. akt osobowych kapłanów pracujących w parafii w Rutce-Tartak). Z kolei Wojewódzkie Archiwum Państwowe w Białymstoku zawiera m.in. informacje na temat działalności księży w parafii i parafii z okresu międzywojennego, zwłaszcza cenne wydają się raporty władz dotyczące bezpieczeństwa w pasie przygranicznym.

W pracy nie ma właściwie źródeł drukowanych. Jest cytowana tylko jedna instrukcja dotycząca nauczania religii w szkołach z 1990 r. oraz, z tegoż samego roku, List Episkopatu Polski w sprawie powrotu katechizacji do szkoły. Zabrakło przeanalizowania i wpisania do bibliografii np. elenchusów (zwłaszcza diecezji sejneńskiej czyli augustowskiej z lat 1914–1924 i diecezji łomżyńskiej z lat 1925–1939), w których podawane były co roku informacje na temat nazw miejscowości wchodzących w skład parafii (ewentualnie ich zmiany), odległości poszczególnych miejscowości od kościoła, szkół istniejących na terenie parafii (także liczba dzieci, rodzaje szkół, a czasami nawet dane dotyczące nauczycieli) itp. Elenchusy pomocne byłyby też w ustaleniu miejscowości, które weszły w skład parafii w chwili jej powstania w 1925 r. oraz które zostały w parafii w Lubowie. Niezmiernie ciekawym źródłem drukowanym, opublikowanym przez ks. Wojciecha Guzewicza w 2014 r., jest relacja bpa Czesława Rydzewskiego na temat zniszczeń i stanu parafii Ziemi Sejneńskiej i Suwalskiej po II wojnie światowej (w tym w Rutce-Tartak)². Wreszcie – w bazie źródłowej –

² W. Guzewicz, *Wizytacje pasterskie bpa Rydzewskiego na Suwalszczyźnie i Sejneńszczyźnie w lipcu 1947 r.*, „Studia Elckie” 16(2014), nr 2, s. 221–232.

pomocne byłyby roczniki diecezji łomżyńskiej i elckiej, wydawane co kilka lat przez ośrodki decyzyjne diecezji (choćby w analizie demograficznej).

Autor zamknął listę opracowań na kilkudziesięciu pozycjach. Większość z nich dotyczy terenów i zjawisk opisywanych pobocznie, niebezpośrednio (jak np. tematy związane z Warmią czy Mazurami). Brakuje natomiast w wykazie wielu pozycji, które wniosłyby do tej pracy cenne informacje i pogłębiłyby analizę i syntezę Autora. Przykładowo pominiętych zostało wiele dzieł ks. prof. Witolda Jemielitego, znawcy dziejów kościelnych opisywanych terenów, zwłaszcza XIX w. i pierwszej połowy XX w. Do jego sztandarowych pozycji, niezwykle przydatnych w opisywaniu dziejów parafii w Rutce-Tartak, zaliczyłbym książkę o szkolnictwie powszechnym w województwie białostockim w okresie II Rzeczypospolitej³, artykuł naukowy o powstaniu parafii w Rutce-Tartak⁴ oraz artykuł naukowy na temat zmian administracyjnych na tym terenie⁵. Pracę wzbogaciłyby też książki i artykuły ks. Wojciecha Guzewicza, np. *Ruch katolicko-społeczny na terenie diecezji łomżyńskiej w okresie XX-lecia międzywojennego* (o organizacjach katolickich, ale nie tylko) – właściwie w książce ks. Bielawnego nie ma nic na temat Akcji Katolickiej w II Rzeczypospolitej czy innych prężnie działających organizacji w parafii (np. Papieskich Dzieł Misyjnych czy Stowarzyszenia Młodzieży Polskiej) poza zdjęciem umieszczonym na stronie 125 i podpisem: „Członkowie Akcji Katolickiej z ks. Przekopem w latach trzydziestych XX wieku”. Warto dodać, iż zdjęcie to zrobiono na tle sztandaru; musiała to być zatem znaczna organizacja, skoro posiadała swój sztandar. Przydatna byłaby także pozycja o duchowieństwie łomżyńskim⁶, z której Autor zaczerpnąłby wiele cennych informacji o księżach i formach ich pracy w Rutce-Tartak. Wreszcie wiele informacji dostarczyłyby Autorowi prace Jerzego Wiśniewskiego o osadnictwie i powstawaniu miejscowości na tych terenach⁷ oraz ks. Wojciecha Nitkowskiego na temat parafii w Wiżajnach, z której to przecież wyłoniono najpierw parafię w Lubowie, a potem także w Rutce-Tartak⁸.

Praca składa się z dziewięciu rozdziałów: *Pierwsze okręgi duszpasterskie* (I, stron 12), *Początki parafii w Rutce-Tartak* (II, stron 9), *Księża proboszczowie i administratorzy* (III, stron 50), *Powołania zakonne i kapłańskie* (IV, stron 122), *Pomocnicy parafialni* (V, stron 6), *Duszpasterstwo parafialne* (VI, stron 34), *Edukacja i katechizacja* (VII, stron 17), *Pierwszy Dom Boży – tymczasowa kaplica (1925–1978)* (VIII, stron 34), *Przemiany demograficzne* (IX, stron 14) oraz ze wstępu, zakończenia i bibliografii. Najobszerniejszy jest zatem rozdział o duchowieństwie, zajmuje on w sumie jedną czwartą całej książki, najmniejszy zaś jest rozdział o pomocnikach parafii (6 stron). W tym tak bogatym zbiorze

³ W. Jemielity, *Szkoły powszechne w województwie białostockim w latach 1919–1939*, Łomża 1991.

⁴ Tenże, *Utworzenie parafii Rutka-Tartak*, „Rocznik Augustowsko-Suwański” 7(2007), s. 79–87.

⁵ Tenże, *Podziały administracyjne diecezji wigierskiej, diecezji augustowskiej czyli sejneńskiej i diecezji łomżyńskiej*, „Studia Łomżyńskie” 2(1989), s. 163–179.

⁶ W. Guzewicz, *Duchowieństwo diecezji łomżyńskiej w II Rzeczypospolitej*, Lublin 2003.

⁷ J. Wiśniewski, *Dzieje osadnictwa w powiecie suwalskim od XV do połowy XVII wieku*, w: *Studia i materiały do dziejów Suwalszczyzny*, pod red. J. Antoniewicza, Białystok 1965.

⁸ W. Nitkowski, *Dzieje duszpasterstwa parafii Wiżajny w latach 1818–1925*, Warszawa 2000 [mps BUKSW].

zabrakło wyodrębnienia rozdziału o życiu sakramentalnym, które przecież stanowi kwintesencję funkcjonowania parafii. I tu nie chodzi tylko o samo zestawienie liczbowe (bo to znajduje się w pracy, choć nie wszystkie posługi i sakramenty), ale o przygotowanie, formy i rodzaje, a nawet pewną specyfikę tych obrzędów i posług w parafii Rutka-Tartak. Można by także, o czym już wspomniałem wyżej, rozwinąć temat organizacji katolickich działających w parafii, zwłaszcza w okresie międzywojennym, gdzie wielu parafian uczestniczyło w licznych kursach oraz szkoleniach, a nawet w zawodach ogólnodiecezjalnych i krajowych. Dobrze by było również pokusić się o bliższe scharakteryzowanie poszczególnych miejscowości wchodzących w skład parafii, np. pokazać ich historię, skład demograficzny, specyfikę itd.

W warstwie treści warto zwrócić jeszcze uwagę na dwie kwestie. Autor na stronach 5 i 203 podaje, iż diecezja z siedzibą w Sejnach nazywała się „augustowska” albo „sejneńska”. Dogłębna analiza i ocena materiałów źródłowych (np. „Bularium Romanum” i oficjalne druki diecezjalne) pozwala nam jednak na skonstatowanie tezy o prawdziwości określenia „diecezja sejneńska czyli augustowska” i tym samym odrzuceniu innych terminów na określenie diecezji w Sejnach. Kwestię nazwy diecezji w Sejnach i związane z tym problemy uporządkował ks. Wojciech Guzewicz chociażby w artykule naukowym pt. *Spór o diecezję* zamieszczonym na łamach w czasopiśmie naukowego KUL – „Kościół w Polsce. Dzieje i kultura” w 2019 r.⁹ W diecezji ełckiej i diecezji łomżyńskiej, ale nie tylko, postacią powszechnie znaną był ks. prof. Józef Marcełi Dołęga (1940–2014), wychowawca wielu pokoleń kapłańskich. Autor, nie wiedząc czemu, przypisał temu kapłanowi drugi człon nazwiska – Marecki, którego nie miał (s. 115). Przy następnych wydaniach książki należy to koniecznie poprawić.

Na postawione wcześniej pytanie, czy Autor sprostał wyznaniu, należy odpowiedzieć, że raczej tak. Czytelnik pozyska bowiem z tej książki nie tylko wiedzę szczegółową o rzeczach, ludziach i zdarzeniach określonego miejsca i czasu, ale także inspirację do refleksji nad losami takich małych społeczności lokalnych. Może nawet dozna wzruszenia, jeśli sam wywodzi się z tej przestrzeni geograficznej i duchowej. Wydaje się, że każdego człowieka związanego z Kościołem i naszym regionem poruszy lektura tej pracy. Książka przyczyni się także do uświetnienia uroczystości jubileuszowych stulecia powstania parafii, które przypadną pod koniec 2025 r. Nie można jej jednak uznać za wyczerpującą monografię chociażby ze względu na niekompletność źródeł i związaną z tym pobieżną analizę i syntezę zagadnień.

⁹ W. Guzewicz, *Spór o diecezję*, w: *Kościół w Polsce. Dzieje i kultura*, pod red. J. Walkusza, t. XVIII, Lublin 2019, s. 25–37.